

黄河三角洲野生草本药用植物资源调查

许经纬¹, 潘莹²

(1. 山东省黄河三角洲野生植物资源开发利用工程技术研究中心, 山东 滨州 256603; 2. 滨州职业学院 生物工程学院, 山东 滨州 256603)

摘要:为明确黄河三角洲野生草本药用植物资源状况和特征特性,通过野外调查和文献查阅,共整理出黄河三角洲常见草本药用植物 262 种,隶属 64 科 176 属,且资源分布相对集中,优势科属明显,多数物种入药利用程度高,有较好利用价值,应在合理保护的前提下进行科学开发利用。

关键词:黄河三角洲;野生草本药用植物;资源

中图分类号:Q949.95

文献标识码:A

文章编号:1002-2767(2014)04-0115-04

药用植物是我国制药原料的重要组成部分,因其含有丰富的具有药用功效的化学物质,因而成为各种中药和西药的重要原料。随着中医药学的不断发展,人们对中草药特别是天然药物的研究和开发利用越来越重视,已成为当今世界药物发展的趋势。黄河三角洲是黄河入海地带的扇形冲积平原,主要分布于东营和滨州市,境内气候四季分明、光照充足,孕育了丰富且具有特色的植物资源,其中很多具有较高的药用价值,如甘草、罗布麻、二色补血草、益母草和黄芪等^[1-2]。该文选取黄河三角洲植物区系中占主导地位、分布及蕴藏量都较广的草本植物作为研究对象,开展野生药用植物资源调查,为明确资源状况和多样性特征,开发利用和科学保护本地区药用植物资源,发挥药用植物的经济效益与社会效益提供参考。

1 研究方法

搜集黄河三角洲地区既有野生植物资源调查、利用等有关资料,初步了解植物种类、分布及利用现状。然后通过野外实地调查,采用踏查和路线调查法,现场鉴定植物种,对于不能确认的物种采集标本进行鉴定。同时,走访当地药材市场及居民,了解药用植物利用情况。最后,通过查阅既有文献资料,对药用植物资源进行统计分析和评价。

2 结果与分析

2.1 资源种类与构成

通过调查和文献查证^[3-6],初步整理出黄河三角洲地区常见草本药用植物种类共计 64 科,176 属,262 种(见表 1)。其中蕨类植物 9 科 9 属 10 种,占总种数的 3.82%,单子叶植物 13 科 40 属 60 种,占总种数的 22.90%,双子叶植物 42 科 127 属 192 种,占总种数的 73.28%。

从表 1 可以看出,该地区草本药用植物资源中,单种科较多,有 27 科,占总科数的 42.19%,而含 10 种及以上的科仅有菊科(31 种)、豆科(21 种)、禾本科(20 种)、唇形科(12 种)、蓼科(11 种)、十字花科(11 种)、藜科(10 种)和苋科(10 种)8 个科,占总科数的 12.5%,但所含种数却占到了总种数的 48.1%,有 126 种。在属的构成上,单种属有 130 属,占总属数的 73.86%,含 5 种及以上的属只有菊科的蒿属 *Artemisia*(9 种)、蓼科的蓼属 *Polygonum*(8 种)、莎草科的藎草属 *Scirpus*(5 种)和苋科的苋属 *Amaranthus*(5 种)4 属。可见该地区药用植物资源优势科属较明显,资源分布相对集中。

2.2 入药部位

参考相关文献^[7-9],黄河三角洲草本药用植物入药部位可以分为全草、根与根茎、叶、花、果实与种子、树脂和乳汁 6 类。其中,以全草入药的 201 种,如益母草、茵陈蒿、紫花地丁、紫花苜蓿和蒲公英等;根与根茎入药的 99 种,如黑三棱、卷丹、黄精、半夏和柴胡等;果实与种子入药的 63 种,如黄芩、决明、苍耳和王不留行等;花入药的 32 种,如东方香蒲、旋覆花和水烛等;叶入药的 19 种,

收稿日期:2013-12-07

基金项目:山东省高等学校科技计划资助项目(J13LE61);滨州学院科研基金资助项目(BZXYL1103)

第一作者简介:许经纬(1981-),男,山东省潍坊市人,硕士,讲师,从事植物资源及植物生态方面的研究。E-mail: bzxyx-jw@163.com。

表 1 黄河三角洲常见野生草本药用植物
Table 1 The common medicinal herbs in Yellow Riverdelta

科名 Family names	种名 Specific names
卷柏科 Selaginellaceae	中华卷柏 <i>Selaginella sinensis</i> (Desv.) Spring
鳞毛蕨科 Dryopteridaceae	全缘贯众 <i>Cyrtomium falcatum</i> (L. f.) Presl
木贼科 Equisetaceae	节节草 <i>Equisetum ramosissimum</i> Desf., 问荆 <i>E. arvense</i> L.
苹科 Marsileaceae	苹 <i>Marsilea quadriifolia</i> L.
瓶叶小草科 Ophioglossaceae	狭叶瓶尔小草 <i>Ophioglossum thermale</i> Komar.
水龙骨科 Polypodiaceae	华北石韦 <i>Pyrrosia davidii</i> (Bak.) Ching
蹄盖蕨科 Athyriaceae	华东蹄盖蕨 <i>Athyrium nipponicum</i> (Mett.) Hance
铁角蕨科 Araceae	华中铁角蕨 <i>Asplenium sarelii</i> Hook
中国蕨科 Sinopteridaceae	银粉背蕨 <i>Aleuritopteris argentea</i> (Gmel.) Fee.
百合科 Liliaceae	卷丹 <i>Lilium lancifolium</i> Thunb., 薤白 <i>Allium macrostemon</i> Bunge, 野韭 <i>A. ramosum</i> L., 黄精 <i>Polygonatum sibiricum</i> Red., 玉竹 <i>P. odoratum</i> (Mill.) Druce, 绵枣儿 <i>Scilla scilloides</i> (Lind) Druce, 芦笋 <i>Asparagus officinalis</i> L., 天门冬 <i>Asparagus cochinchinensis</i> (Lour.) Merr., 小黄花菜 <i>Hemerocallis minor</i> Mill.
灯心草科 Juncaceae	灯心草 <i>Juncus effuses</i> L., 小灯心草 <i>J. bufonius</i> L.
浮萍科 Lemnaceae	浮萍 <i>Lemna minor</i> L., 紫萍 <i>L. polyrhiza</i> L.
禾本科 Cramineae	白茅 <i>Imperata cylindrica</i> (L.) Beauv., 稗 <i>Echinochloa crusgalli</i> (L.) Beauv., 荻 <i>Triarrhena sacchariflora</i> (Maxim.) Nakai, 鹅观草 <i>Roegneria kamoji</i> Ohwi, 拂子茅 <i>Calamagrostis epigeios</i> (L.) Roth, 狗尾草 <i>Setaria viridis</i> (L.) Beauv., 金色狗尾草 <i>Setaria glauca</i> (L.) Beauv., 狗牙根 <i>Cynodon dactylon</i> (L.) Pers., 菰 <i>Zizania latifolia</i> (Griseb.) Stapf, 大画眉草 <i>Eragrostis cilianensis</i> (All.) Link. ex Vignolo-Lutati, 画眉草 <i>E. pilosa</i> (L.) Beauv., 小画眉草 <i>E. minor</i> Host, 黄背草 <i>Themeda japonica</i> (Willd.) Tanaka, 看麦娘 <i>Alopecurus aequalis</i> Sobol., 芦苇 <i>Phragmites australis</i> (Cav.) Trin. ex Steud., 马唐 <i>Digitaria sanguinalis</i> (L.) Scop., 牛筋草 <i>Eleusine indica</i> (L.) Gaertn., 千金子 <i>Leptochloa chinensis</i> (L.) Nees, 雀麦 <i>Bromus japonica</i> Thunb. ex Murr., 马绊草 <i>Aeluropus litoralis</i> (Gouan) Parl. var. <i>sinensis</i> Debeaux
黑三棱科 Sparganiaceae	黑三棱 <i>Sparganium stoloniferum</i>
莎草科 Cyperaceae	藨草 <i>Scirpus triquetus</i> L., 荆三棱 <i>S. yagara</i> Ohwi., 水葱 <i>S. validus</i> Vahl, 水毛花 <i>S. triangulatus</i> Roxb., 萤蔺 <i>S. juncoideus</i> Roxb., 莎草 <i>Cyperus rotundus</i> L., 碎米莎草 <i>C. iria</i> L., 头状穗莎草 <i>C. glomeratus</i> L.
水鳖科 Hydrocharitaceae	黑藻 <i>Hydrilla verticillata</i> (L. f.) Royle, 苦草 <i>Vallisneria natans</i> (Lour.) Hara
天南星科 Araceae	半夏 <i>Pinellia ternate</i> (Thunb.) Breit., 菖蒲 <i>Acorus calamus</i> L.
香蒲科 Typhaceae	长苞香蒲 <i>Typha angustata</i> Bory et Chaub., 东方香蒲 <i>T. orientalis</i> Presl., 水烛 <i>T. angustifolia</i> L., 小香蒲 <i>T. minima</i> Funk.
鸭跖草科 Commelinaceae	水竹叶 <i>Murdannia nudiflora</i> (L.) Brenan, 鸭跖草 <i>Commelina communis</i> L.
眼子菜科 Potamogetonaceae	浮叶眼子菜 <i>Potamogeton natans</i> L., 竹叶眼子菜 <i>P. malaianus</i> Miq., 菹草 <i>P. crispus</i> L.
鸢尾科 Iridaceae	花菖蒲 <i>Iris ensata</i> Thunb., 马蔺 <i>I. lactea</i> Pall var. <i>chinensis</i> (Fisch.) Koidz, 鸢尾 <i>I. tectorum</i>
泽泻科 Alismataceae	慈姑 <i>Sagittaria sagittifolia</i> L., 泽泻 <i>Alisma orientale</i> (Sam.) Juzepcz.
白花丹科 Plumbaginaceae	二色补血草 <i>Limonium bicolor</i> (Bunge) O. Kuntze
报春花科 Primulaceae	点地梅 <i>Androsace umbellata</i> (Lour.) Merr., 海乳草 <i>Glaux maritima</i> L., 珍珠菜 <i>Lysimachia clethroides</i> Duby
车前科 Plantaginaceae	车前 <i>Plantago asiatica</i> L., 大车前 <i>P. major</i> L., 平车前 <i>P. depressa</i> Willd., 线叶车前 <i>P. aristata</i> Michx

续表 1

Continuing Table 1

科名 Family names	种名 Specific names
唇形科 Labiatae	百里香 <i>Thymus mongolicus</i> Ronn. ,薄荷 <i>Mentha canadensis</i> L. ,地笋 <i>Lycopus lucidus</i> Turcz. ,泽兰 <i>L. lucidus</i> Turcz. var. <i>hirtus</i> Regel, 黄芩 <i>Scutellaria baicalensis</i> Georgi, 沙滩黄芩 <i>S. strigillosa</i> Hemsl. , 丹参 <i>Savia miltiorrhiza</i> Bunge. , 甘露子 <i>Stachys sieboldi</i> Miq. , 夏至草 <i>Lagopsis supina</i> (Steph.) Ik. -Gal. , 益母草 <i>Leonurus heterophyllus</i> Sweet. , 白苏 <i>Perilla frutescens</i> (L.) Britton, 紫苏 <i>Perilla frutescens</i> (L.) Britton var. <i>arguta</i> (Benth.) Hand. -Mazz
酢浆草科 Oxalidaceae	酢浆草 <i>Oxalis corniculata</i> L.
大戟科 Euphorbiaceae	大戟 <i>Euphorbia pekinensis</i> , 地锦 <i>E. humifusa</i> Willd. , 猫眼草 <i>E. lunulata</i> Bge. , 泽漆 <i>E. helioscopia</i> L. , 地构叶 <i>Speranskia tuberculata</i> (Bge.) Baill. , 铁苋菜 <i>Acalypha australis</i> L.
豆科 Leguminosae	白花草木樨 <i>Melilotus albus</i> (L.) Desr. , 草木樨 <i>M. suaveolens</i> Ledeb. , 黄花草木樨 <i>M. officinalis</i> (L.) Desr. , 野大豆 <i>Glycine soja</i> , 刺果甘草 <i>Glycyrrhiza pallidiflora</i> Maxim, 甘草 <i>Glycyrrhiza uralensis</i> Fisch. ex Dc. , 扁茎黄芪 <i>Astragalus complanatus</i> R. Br. , 华黄芪 <i>A. chinensis</i> L. , 黄芪 <i>A. membranaceus</i> , 直立黄芪 <i>A. adsurgens</i> Pall. , 鸡眼草 <i>Kummerowia striata</i> (Thunb.) Schindl. , 决明 <i>Cassia obtusifolia</i> L. , 米口袋 <i>Gueldenstaedtia multiflora</i> Bunge, 狭叶米口袋 <i>G. stenophylla</i> Bunge, 紫花苜蓿 <i>Medicago sativa</i> L. , 田菁 <i>Sesbania cannabina</i> (Retz) Pers. , 田皂角 <i>Aeschynomene indica</i> L. , 小叶决明 <i>Thermopsis chinensis</i> Benth. , 四籽野豌豆 <i>Vicia tetrasperma</i> (L.) Schreber, 歪头菜 <i>V. unijuga</i> A. Br. , 野豌豆 <i>V. sativa</i> L.
葫芦科 Cucurbitaceae	盒子草 <i>Actinostemma lobatum</i> (Maxim.) Maxim
蒺藜科 Zygophyllaceae	蒺藜 <i>Tribulus terrestris</i> L.
夹竹桃科 Apocynaceae	罗布麻 <i>Apocynum venetum</i> L.
金鱼藻科 Ceratophyllaceae	金鱼藻 <i>Ceratophyllum demersum</i> L.
堇菜科 Violaceae	紫花地丁 <i>Viola philippica</i> Cav.
锦葵科 Malvaceae	野西瓜苗 <i>Hibiscus trionum</i> L. , 苘麻 <i>Abutilon theophrasti</i> Medic. , 蜀葵 <i>Althaea rosea</i> (L.) Cavan
景天科 Crassulaceae	土三七 <i>Sedum aizoon</i> L. , 瓦松 <i>Orostachys fimbriatus</i> (Turcz.) Berger
桔梗科 Campanulaceae	芥苣 <i>Adenophora trachelioides</i> Maxim.
菊科 Compositae	苍耳 <i>Xanthium sibiricum</i> Patrín ex Widder, 翅果菊 <i>Pterocypsela indica</i> (Linn.) Shih, 小飞蓬 <i>Erigeron canadensis</i> L. , 阿尔泰紫菀 <i>Heteropappus altaicus</i> (Willd.) Novopokr. , 婆婆针 <i>Bidens bipinnata</i> L. , 艾蒿 <i>Artemisia argyi</i> Levl. et Vant, 海州蒿 <i>A. haichowensis</i> Chang, 黄花蒿 <i>A. annua</i> L. , 牡蒿 <i>A. eriopoda</i> Bunge, 青蒿 (黑蒿) <i>A. carvifolia</i> , 野艾 <i>A. vulgaris</i> L. , 野艾蒿 <i>A. lavandulaefolia</i> DC. , 茵陈蒿 <i>A. capillaris</i> Thunb. , 猪毛蒿 <i>A. scoparia</i> Waldst. et Kit, 刺儿菜 <i>Cephalanoplos segetum</i> (Bunge) Kitam. , 大蓟 <i>Cirsium japonicum</i> Fisch. ex DC. , 野菊 <i>Dendranthema indicum</i> (Linn.) Des Moul. , 苦苣菜 <i>Sonchus oleraceus</i> L. , 苦蕒菜 <i>Ixeris chinensis</i> (Thunb.) Nakai, 秋苦蕒菜 <i>I. denticulata</i> (Houtt.) Stebb. , 鳢肠 <i>Eclipta prostrata</i> L. , 全叶马兰 <i>Kalimeris integrifolia</i> Turcz. ex DC. , 泥胡菜 <i>Hemistepta lyrata</i> (Bunge) Bunge. , 蒲公英 <i>Taraxacum mongolicum</i> Hand. -Mazz. , 乳苣 <i>Mulgedium tataricum</i> (Linn.) DC. , 抱茎苦蕒菜 <i>Ixeridium sonchifolium</i> (Maxim.) Shih, 欧亚旋覆花 <i>Inula britannica</i> L. , 旋覆花 <i>Inula japonica</i> Thunb. , 蒙古鸦葱 <i>Scorzonera mongolica</i> L. , 鸦葱 <i>S. austriaca</i> Willd, 紫菀 <i>Aster tataricus</i> L. f.
藜科 Chenopodiaceae	西伯利亚滨藜 <i>Atriplex sibirica</i> L. , 中亚滨藜 <i>A. centralasiatica</i> Hjin. , 地肤 <i>Kochia scoparia</i> (L.) Schrad, 灰绿碱蓬 <i>Suaeda glauca</i> Bunge, 灰绿藜 <i>Chenopodium glaucum</i> L. , 藜 <i>Chenopodium album</i> L. , 小藜 <i>C. serotinum</i> L. , 盐角草 <i>Salicornia europaea</i> L. , 无翅猪毛菜 <i>Salsola komarovii</i> Iljin, 猪毛菜 <i>S. collina</i> Pall.
蓼科 Polygonaceae	篇蓄 <i>Polygonum aviculare</i> L. , 丛枝蓼 <i>P. caespitosum</i> B I. , 杠板归 <i>P. perfoliatum</i> L. , 红蓼 <i>P. orientale</i> L. , 两栖蓼 <i>P. amphibium</i> L. , 水蓼 <i>P. hydropiper</i> L. , 酸模叶蓼 <i>P. lapathifolium</i> L. , 西伯利亚蓼 <i>P. sibiricum</i> Laxm. , 长刺酸模 <i>Rumex maritimus</i> L. , 酸模 <i>R. acetosa</i> L. , 羊蹄 <i>R. japonicus</i> Houtt

续表 1

Continuing Table 1

科名 Family names	种名 Specific names
列当科 Orobanchaceae	列当 <i>Orobanche coerulescens</i> Steph.
柳叶菜科 Onagraceae	柳叶菜 <i>Epilobium hirsutum</i> L.
龙胆科 Gentianaceae	苕菜 <i>Nymphoides peltatum</i> (Gmel.) O. Kuntze
萝藦科 Asclepiadaceae	地梢瓜 <i>Cynanchum the-sioides</i> (Freyn) K. Schum, 鹅绒藤 <i>C. chinense</i> R. Br., 徐长卿 <i>C. paniculatum</i> (Bge.) Kitag., 萝藦 <i>Metaplexis japonica</i> (Thunb.) Makino
马齿苋科 Portulacaceae	马齿苋 <i>Portulaca oleracea</i> L.
牻牛儿苗科 Geraniaceae	老鹳草 <i>Geranium wilfordii</i> Maxim., 牻牛儿苗 <i>Erodium stephanianum</i> Willd.
毛茛科 Ranunculaceae	华北耧斗菜 <i>Aquilegia yabeana</i> Kitag., 茵陈蒿 <i>Ranunculus chinensis</i> Bunge, 毛茛 <i>R. japonicus</i> Thunb., 唐松草 <i>Thalictrum thunbergii</i> DC., 白头翁 <i>Pulsatilla chinensis</i> (Bunge) Regel.
茜草科 Rubiaceae	蓬子菜 <i>Galium verum</i> L., 四叶葎 <i>G. bungei</i> Steud., 茜草 <i>Rubia cordifolia</i> L.
蔷薇科 Rosaceae	地榆 <i>Sanguisorba officinalis</i> L., 龙牙草 <i>Agrimonia pilosa</i> Ledeb., 朝天委陵菜 <i>Potentilla supina</i> L., 翻白草 <i>Potentilla discolor</i> Bunge, 委陵菜 <i>Potentilla chinensis</i> Ser.
茄科 Solanaceae	白花曼陀罗 <i>Datura metel</i> L., 曼陀罗 <i>D. stramonium</i> L., 龙葵 <i>Solanum nigrum</i> L., 青杞 <i>S. septemlobum</i> Bunge., 酸浆 <i>Physalis alkekengi</i> L. var. <i>franchetii</i> (Mast) Makino
伞形科 Umbelliferae	柴胡 <i>Bupleurum chinense</i> DC., 紫花前胡 <i>Peucedanum decursivum</i> (Miq.) Maxim., 防风 <i>Saposhnikovia divaricata</i> (Turcz.) Schischk., 川芎 <i>Ligusticum chuanxiong</i> Hort., 野胡萝卜 <i>Daucus carota</i> L., 珊瑚菜 <i>Glehnia littoralis</i> F. Schmidt ex Miq., 蛇床 <i>Cnidium monnieri</i> (L.) Cuss., 水芹 <i>Oenanthe javanica</i> (Bl.) DC.
桑科 Moraceae	葎草 <i>Humulus scandens</i> (Lour.) Merr.
商陆科 Phytolaccaceae	商陆 <i>Phytolacca acinosa</i> Roxb.
十字花科 Cruciferae	播娘蒿 <i>Descumia sophia</i> (L.) webb. Ex Prantl, 北美独行菜 <i>Lepidium virginicum</i> L., 独行菜 <i>L. apetalum</i> Willd., 风花菜 <i>Rorippa globosa</i> (Turcz.) Hayek, 蔊菜 <i>R. indica</i> (L.) Hiern., 无瓣蔊菜 <i>R. dubia</i> (Pers.) Hara, 沼生蔊菜 <i>R. islandica</i> (Oed.) Borb., 葶苈 <i>Draba nemorosa</i> L., 花旗杆 <i>Dontostemon dentatus</i> (Bge.) Ledeb., 荠菜 <i>Capsella bursa-pastoris</i> (L.) Medic, 小花糖芥 <i>Erysimum cheiranthoides</i> L.
石竹科 Caryophyllaceae	繁缕 <i>Stellaria media</i> (L.) Cyr., 王不留行 <i>Vaccaria segetalis</i> (Neck.) Garcke, 拟漆姑 <i>Spergularia marina</i> (L.) Griseb., 麦瓶草 <i>Silene conoidea</i> L., 女娄菜 <i>Melandrium apricum</i> (Turcz.) Rohrb.
睡莲科 Nymphaeaceae	莲 <i>Nelumbo nucifera</i>
苋科 Amaranthaceae	莲子草 <i>Alternanthera sessilis</i> (L.) DC, 喜旱莲子草 <i>A. philoxeroides</i> (Mart.) Griseb., 千日红 <i>Gomphrena globosa</i> L., 鸡冠花 <i>Celosia cristata</i> L., 青葙 <i>C. argentea</i> L., 凹头苋 <i>Amaranthus lividus</i> L., 刺苋 <i>A. spinosus</i> L., 繁穗苋 <i>A. paniculatus</i> L., 反枝苋 <i>A. retroflexus</i> L., 绿苋 <i>A. viridis</i> L.
小二仙草科 Haloragidaceae	穗状狐尾藻 <i>Myriophyllum spicatum</i> L.
玄参科 Scrophulariaceae	地黄 <i>Rehmannia glutinosa</i> (Gaert.) Libosch. ex Fisch. et Mey., 柳穿鱼 <i>Linaria vulgaris</i> Mill., 婆婆纳 <i>Veronica didyma</i> Tenore, 阴行草 <i>Siphonostegia chinensis</i> Benth.
旋花科 Convolvulaceae	滨旋花 <i>Calystegia soldanella</i> (L.) R. Brown, 打碗花 <i>C. hederacea</i> Wall. ex. Roxb., 旋花 <i>C. sepium</i> (L.) R. Br., 菟丝子 <i>Cuscuta chinensis</i> Lam., 田旋花 <i>Convolvulus arvensis</i> L.
罂粟科 Papaveraceae	地丁草 <i>Corydalis bungeana</i> Turcz.
远志科 Polygalaceae	瓜子金 <i>Polygala japonica</i> Houtt., 远志 <i>P. tenuifolia</i> Willd.
紫草科 Boraginaceae	斑种草 <i>Bothriospermum chinense</i> Bunge, 附地菜 <i>Trigonotis peduncularis</i> (Trev.) Benth.
紫葳科 Bignoniaceae	角蒿 <i>Incarvillea sinensis</i> Lam.